

Dimetil-karbonát szintézis vizsgálata különböző szén hordozós katalizátorokon

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Merza Gabriella

Témavezető:

Dr. Erdőhelyi András, professor emeritus

Környezettudományi Doktori Iskola

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Fizikai Kémiai és Anyagtudományi Tanszék

Szeged

2015

Előzmények és célkitűzések

A zöld kémia a környezetbarát anyagok előállítására, tanulmányozására, összpontosít, olyan hosszú távon, gazdaságosan alkalmazható (azaz fenntartható) anyagokat és eljárásokat keresve, amelyek mind kísérleti mind ipari méretekben kivitelezhetőek. Előtérbe kerültek a környezetre veszélyes anyagok használatának kiküszöbölése vagy csökkentése érdekében tett lépések, amelyek megvalósításában a katalitikus kutatások élen járnak.

A dimetil-karbonát (DMC) környezetbarát, nem toxikus, biológiai úton könnyen lebontható vegyület. Sokrétűen felhasználható, kémiai reaktivitása irányítható a reakció körülményeinek változtatásával. A DMC alkalmazható üzemanyag-adalékként, reagensként, foszgénhelyettesítőként, valamint oldószerként. A DMC felhasználására kialakított folyamatok szelektívek, lehetővé teszik mind a hulladék, mind a melléktermékek keletkezésének minimalizálását.

A dimetil-karbonátot hagyományosan foszgén alkalmazásával állították elő, később klorid alapú katalizátorokat használva tanulmányoztak számos előállítási lehetőséget. A foszgén veszélyessége miatt napjainkban kerülendő. Klór származékokat használva katalizátorként a nemkívánatos sósav képződésével is számolni kell, így használatuk a zöld kémia által támasztott elvárásoknak nem felel meg.

Napjainkban az aktív szén hordozós katalizátorokat előszeretettel használják, hiszen előállítási és beszerzési költségük alacsony. Nagy fajlagos felületük és jó elektromos tulajdonságaik előnyösek a katalitikus reakciókban. A szén hordozós katalizátorokon a DMC szintézise ugyan hatékony, de az irodalomban megtalálható előállítási módok a környezetvédelmi kritériumoknak nem tesznek eleget, például a klorid tartalmú katalizátorok használata miatt sem.

A dolgozat célja, hogy vizsgálja a DMC környezetbarát katalitikus szintézisét alacsony környezeti hatású reagensek használatával, és a káros melléktermékek keletkezésének minimalizálásával. Az előállítási lehetőségek közül részletesen tanulmányoztam a metanol oxidatív karbonilezési reakcióját, amelyet áramlásos rendszerben, álló ágyas reaktorban, atmoszferikus nyomáson kiviteleztem. A reakciórendszerek komplexitása megkövetelte több párhuzamos kísérlet sorozat végrehajtását, mint például a katalizátorok tulajdonságainak jellemzését és a felületi formák nyomon követését.

Kísérleti módszerek

Az aktív szén hordozós Cu, Cu-Ni és Ni katalizátorokat impregnálással állítottuk elő minden esetben. A hordozót, ami Norit (aktív szén) vagy MWCNT (többszálú szén nanocső) volt, ammónia oldatban feloldott számított mennyiségű $\text{Cu}(\text{NO}_3)_2 \cdot 3 \text{H}_2\text{O}$ és/ vagy $\text{Ni}(\text{NO}_3)_2 \cdot 6 \text{H}_2\text{O}$ sóval impregnáltuk. A kétfémes minták esetében a Cu/Ni atomarány 2 volt, a minták fémtartalma pedig minden esetben 10 m/m% volt. A mintákat a reakció előtt általában 873 K-en hidrogén áramban 1 órán keresztül redukáltuk.

A katalitikus reakciókat áramlásos rendszerben végeztük, álló ágyas kvarc reaktorban atmoszferikus nyomáson. A katalizátor előkezelése után a rendszert He áramban hűtöttük az adott reakcióhőmérsékletre.

A DMC szintézis során 1 g katalizátort használtunk. A reakciókat 393 K-en hajtottuk végre. A metanolt gázmosón keresztül vittük be a rendszerbe, CO és O₂ keverékét buborékolattuk át metanolon. A reagensek aránya ($\text{CH}_3\text{OH}/\text{CO}/\text{O}_2 = 2/1/1$) azonos volt a kísérletek során. Az együttes áramlási sebesség 16 ml/perc volt.

A DMC bontása során 0,3 g katalizátort előkezeltünk. A DMC-t gázmosón keresztül vittük a rendszerbe, szobahőmérsékletű DMC-n He vivőgázt buborékolattunk át ($\text{DMC}/\text{He} = 1/4$). A DMC és a vivőgáz együttes áramlási sebessége 16 ml/perc volt. A hőmérséklet programozott reakciók esetében He áramban szobahőmérsékletre hűtöttük a rendszert és a reaktáns elegyben 5 K/perc sebességgel fűtöttük a katalizátort általában 873 K-ig. Az izoterm mérések esetében a reakció hőmérséklete 473 K volt. A termékeket tömegspektrométerrel is ellátott gázkromatográffal analizáltuk.

A reakció alatt a katalizátorok felületének összetételében és azok oxidációs állapotában végbement változások követéséhez röntgen fotoelektron spektroszkópiás (XPS) vizsgálatokat végeztünk. A minták kezelését egy nagynyomású cellában végeztük, amely közvetlenül kapcsolódott egy záró szeleppel izolálható analizáló kamrához. A minta levegő kizárásával átemelhető volt az analizáló kamrából a nagynyomású cellába. A katalizátor előkezelése, majd a reakció minden szakaszában XP spektrumokat rögzítettünk, amelyre egy PHOIBOS 150 MCD 9 félgömb energia analizátorral ellátott SPECS készüléket használtunk.

A katalitikus reakció közben a kialakuló felületi formák analíziséhez infravörös spektrumokat rögzítettünk egy diffúz reflexiós cellával felszerelt FTIR spektrométerrel. A vizsgálat során a katalitikus méréseknél alkalmazott kinetikai paramétereket használtuk.

A katalizátor és a DMC közötti kölcsönhatás tanulmányozására hőmérséklet programozott deszorpció (TPD) méréseket végeztünk. A DMC-t 323 K-en adszorbeáltattuk a katalizátoron, majd ezt követően 20 K/perces sebességgel He áramban 900 K-ig fűtöttük, a deszorbeálódó termékeket tömegspektrométerrel analizáltuk.

A katalizátorok sav-bázis sajátosságait NH_3 és CO_2 TPD mérésekkel jellemeztük. Az előkezelt mintára 373 K-en vezettük az NH_3 vagy CO_2 áramot, majd öblítettük He-mal. Végül a rendszert He áramban 873 K-ig fűtöttük. A deszorbeálódó terméket hővezetőképességi detektorral mértük (BELCAT A).

Új tudományos eredmények

T 1.

A metanol oxidatív karbonilezése során a szén hordozós Cu katalizátorok figyelemreméltó katalitikus tulajdonságokat mutattak. A DMC kitermelés atmoszferikus nyomáson a Cu/MWCNT katalizátoron 0,99% volt a közel állandó aktivitású szakaszban. A Cu/Norit katalizátoron elért DMC kitermelés volt a legmagasabb, 13,2%. Mindkét eredmény meghaladja az irodalomban található nagy nyomáson mért értékeket is. Az irodalmi adatoktól eltérően az általunk előállított szén hordozós Cu-Ni katalizátorok aktivitása elmaradt a Cu/Norit esetében mért értéktől. Ezekben az esetekben Cu-Ni ötvözet jött létre, ami felelős lehet a gyengébb katalitikus aktivitásáért.

T 2.

Cu/MWCNT esetében a DMC és a MF (metil-formiát) képződése időben nőtt, a keletkezett CO₂ mennyisége pedig csökkent a reakció első szakaszában. Az XPS eredmények szerint ez idő alatt a felületi Cu oxidálódott, Cu⁺ és Cu²⁺ egyaránt keletkezett. Ezekből a megfigyelésekből arra következtettünk, hogy a DMC és a MF kialakulását az oxidált fém katalizálta, amíg a CO₂ képződés erőteljesebb volt a fém rézen.

T 3.

Cu/Norit katalizátoron DMC szintézis során a hőmérséklet függvényében a CO₂ képződési sebessége folyamatosan emelkedett, de a MF és a DMC képződési sebesség görbéinek maximuma volt. Megállapítottuk, hogy a DMC szintézis optimális reakcióhőmérséklete 393 K. A Cu/Norit katalizátoron a CO₂ és a DMC képződési sebessége a kontaktidő függvényében lineárisan emelkedett, míg a MF képződési sebessége maximum görbe szerint változott a metanol oxidatív karbonilezése során.

T 4.

A DMC izoterm bontása során a Cu/MWCNT és Cu/Norit mintákon kapott aktiválási energiákat figyelembe véve (a metanol oxidatív karbonilezésénél használt reakció hőmérsékletére) a számolt DMC konverzióból megállapítottuk, hogy a szintézis alatt a bomlás mértéke nem számottevő.

T 5.

A savas helyek száma több és a BET felület is nagyobb a Norit hordozón, mégis a Cu/MWCNT volt aktívabb a DMC bontás során. Az újra oxidált mintán magasabb volt a konverzió, mint a redukált katalizátoron és a Cu/Norit esetében a termékösszetétel is megváltozott. A redukált mintán főként DME, míg a reoxidált mintán jellemzően metanol keletkezett. A DMC bomlása során a redukált mintán a DMC dekarbonilezése játszódik le, míg a reoxidált katalizátoron annak hidrolízise.

T 6.

A különböző kezelések során Cu/MWCNT mintán és Cu/Norit katalizátoron rögzített NH₃ TPD görbék alapján megállapítottuk, hogy a redukált mintákon kevés savas hely található. A DMC bontása során mennyiségük jelentősen megnőtt függetlenül attól, hogy a DMC bomlás időben állandó vagy csökkenő volt. A hordozó savas karaktere a Cu/MWCNT és Cu/Norit a katalizátorok esetében nem meghatározó tényező.

T 7.

Az aktív szén hordozós Cu katalizátorok esetében rögzített XP spektrumok a Cu oxidációját mutatták a DMC szintézis alatt. A reakció első perceiben Cu⁰ volt a felületen, majd Cu⁺, de ekkor még DMC nem keletkezett. Először a Cu⁺, később a Cu²⁺ mennyisége is nőtt időben. A Cu²⁺ mennyiségének növekedésével a DMC képződése megindult, majd az idő előrehaladtával mennyisége is nőtt. A teljesen oxidált minta inaktív volt a DMC szintézis során. Eredményeink szerint a Cu⁺ és a Cu²⁺ egyaránt szükséges a DMC szintézishez.

T 8.

Cu/Norit esetében a DMC képződése egy hosszabb indukciós szakasz után indult meg. A katalizátor eltérő előkezelése különböző hatását gyakorolt a DMC szintézisére a Cu/Norit esetében. Az alacsonyabb hőmérsékletű redukálás a DMC képződés indukciós idejét elnyújtotta. Amikor az előkezelés után a katalizátort a reakció előtt oxidáltuk, a DMC képződés indukciós ideje enyhén csökkent. Az indukciós szakaszban rögzített XP spektrumok a felületi Cu⁺ és Cu²⁺ arányának változását mutatták. Ebből az következik, hogy a DMC szintézis során nem csak a Cu oxidációs állapota, hanem Cu⁺ és Cu²⁺ mennyisége és egymáshoz viszonyított aránya is meghatározó tényező.

T 9.

A tiszta hordozókon felvett XP spektrumok rávilágítottak arra, hogy nem történt jelentős változás a hordozó felületén, bár az O 1s spektrum enyhe változást mutatott a katalizátor oxigén tartalmában.

T 10.

Az infravörös mérések bebizonyították, hogy metoxi csoportok csak az oxidált réz felületen alakultak ki. Eszerint a reakció első lépése a réz oxidációja volt, majd ezt követte a metoxi csoportok kialakulása, amely a katalizátor rezének tovább oxidálását eredményezte.

Megállapítottuk, hogy a CO adszorpció számára kedvezőbb a Cu^+ , mint a Cu^{2+} helyek elérhetősége.

A metanol aktiválása Cu^+ -on történt.

Az eredmények gyakorlati alkalmazása

A dimetil-karbonát szerves szintézisek során alkalmazható reagens, aromás polikarbonátok előállításában foszgénhelyettesítő és ketonok helyett használható oldószer. Használata oxigéntartalmú adalékanyagként benzinben és gázolajban ígéretes a károsanyag kibocsátás csökkentésére. Magas oxigéntartalma miatt oktánszámjavító adalékanyagként is alkalmazható. Az egyre növekvő felhasználási igények miatt fontos a DMC előállításának fejlesztése. Egy környezetbarát és hosszútávon gazdaságos technológia kialakítása, melyhez a dolgozatomban leírtak jó alapként szolgálnak, az ipar és a társadalom érdeke.

Közlemények

Az értekezés alapjául szolgáló közlemények

1. **G. Merza**, B. László, A. Oszkó, G. Pótári, K. Baán, A. Erdőhelyi
The direct synthesis of dimethyl carbonate by the oxycarbonylation of methanol over Cu supported on carbon nanotube
J. Mol. Catal.: A Chem. 393 (2014) 117-124. IF: 3,651
2. **G. Merza**, B. László, A. Oszkó, G. Pótári, E. Varga, A. Erdőhelyi
The Synthesis of Dimethyl Carbonate by the Oxycarbonylation of Methanol over Cu Supported on Carbon Norit
Catal. Lett. 145 (2015) 881-892. IF: 2,307
3. **G. Merza**, B. László, A. Oszkó, K. Baán, A. Erdőhelyi
The decomposition of dimethyl carbonate over carbon supported Cu catalysts
React. Kinet. Mech. Cat. (nyomtatásban) IF: 1,170

Összesített impakt faktor: 7,128

Előadások, posztetek:

1. G. Merza, B. László, A. Oszkó, A. Erdőhelyi
The decomposition and production of dimethyl carbonate on different carbon supported Cu, Ni and Cu-Ni catalysts (poszter)
12th Pannonian Symposium on Catalysis, Trest, Csehország, 2014.
2. G. Merza, B. László, A. Oszkó, A. Erdőhelyi
The synthesis and decomposition of dimethyl carbonate on different carbon supported Cu catalysts (előadás)
International Conference on Green Chemistry and Sustainable Engineering, Barcelona, Spanyolország, 2014.
3. G. Merza, B. László, A. Oszkó, K. Baán, A. Erdőhelyi
Dimethyl carbonate synthesis on different carbon supported Cu catalysts
Tavaszi szél 2013 Konferencia, Sopron, 2013. (előadás)

4. G. Merza, B. László, A. Oszkó, G. Pótári, A. Erdőhelyi
The synthesis of dimethyl carbonate by oxidative carbonylation of methanol on different supported Cu catalysts (előadás, poszter)
XIth European Congress on Catalysis, Lyon, Franciaország, 2013.
5. G. Merza, B. László, A. Oszkó, G. Pótári, A. Erdőhelyi
Dimethyl carbonate synthesis on different carbon supported catalysts (előadás)
Carbocat – V (ICC 2012 pre-Conference), Brixen, Olaszország, 2012.
6. G. Merza, G. Pótári, K. Baán, B. László, A. Erdőhelyi
Dimethyl carbonate synthesis – oxidative carbonylation of methanol
Cross Border Cooperation Programme 2007-2013, Catalysts for Bio-Ethanol and Bio-Methane Conversion Conference, Szeged, 2012. (előadás)
7. J. Kiss, P. Pusztai, L. Óvári, K. Baán, **G. Merza**, A. Erdőhelyi, A. Kukovecz, Z. Kónya
Decoration of Titanate Nanowires and Nanotubes by Gold Nanoparticles: XPS, LEIS, HRTEM and XRD Characterization (előadás)
ACSIN-12 Conference, Tsukuba, Japán, 2013.

Egyéb közlemények:

1. J. Kiss, P. Pusztai, L. Óvári, K. Baán, **G. Merza**, A. Erdőhelyi, A. Kukovecz, Z. Kónya
Decoration of Titanate Nanowires and Nanotubes by Gold Nanoparticles: XPS, HRTEM and XRD Characterization
e-J. Surf. Sci. Nanotech. 12 (2014) 252-258. IF: -